

Rafko Valenčič

TEMELJNA KULTURNA OBILJEŽJA NAŠEG VREMENA I PROSTORA

Prof. dr. sc. Rafko VALENČIČ

Teološki fakultet u Ljubljani

Pregledni rad

UDK: 25:316.734/.736[261.6/7+262.5

VATIKANSKI SABOR, II.]

[172.1+241.4+ 316.42+321.7][282] (497.6)"36""7129"

Priljubeno 17. listopada 2015.

U članku autor navodi neka kulturna obilježja današnjeg vremena, među njima globalizaciju, relativizam (diktaturu relativizma) i demokratizaciju. Ubraja ih među znakove vremena, o kojima je u svoje vrijeme govorio Koncil (GS, 4). Koncil, naime, spominje da je Crkva dužna proučavati znakove vremena u svjetlu evanđelja i u njima prepoznavati prisutnost Božjega nacrtu spasenja, odnosno njegovu odsutnost. Neka obilježja približavaju nas Božjem nacrtu spasenja, kao npr. globalizacija i demokratizacija, dok nas druga od njega odaljuju, kao npr. relativizam i diktatura relativizma. U vremenu poslije Koncila rimski pape, naročito Ivan Pavao II. i Benedikt XVI., upozoravaju na različite dimenzije tih obilježja kako bismo ih mogli pravilno razumjeti i uključiti u pastoralne napore.

Ključne riječi: obilježja i znakovi vremena, globalizacija, relativizam, demokratizacija.

* * *

1. Uvodna polazišta

»Naše vrijeme je vrijeme dekadencije. Religiji nema mjesta u društvu. Većina ljudi je praznovjernih ili pak neosjetljivih za religiju. Politički vođe nevjerodostojni su. Mladež živi u konfliktu s voditeljima društva i autoritetom prošlosti.«¹ Ove riječi zapisao je prije skoro dvije tisuće godina rimski pisac, povjesničar Kornelije Tacit (56. – 120.). Riječi zvuče uvjerljivo i za naše vrijeme. Dekadenciju

1 *Misijonska obzorja* (Ljubljana – Celovec), 30. 1. 2015, br. 1, str. 2.

možemo vidjeti na mnogim područjima društvenoga života: obiteljskom, odgojnom, kulturnom, religijskom, političkom, medijskom, napose pak u međuljudskim odnosima.

U opisu i analizi današnje društvene, etičke i duhovne situacije možemo navesti grijehe i mane koje papa Franjo pripisuje crkvenim ljudima, naročito u Rimskoj kuriji (prilikom božićnih čestitki 22. prosinca 2014.). Nabrajamo ih: 1. osjećaj važnosti i besmrtnosti, 2. aktivizam, 3. duhovna i psihološka neosjetljivost, 4. pretjerano planiranje i birokratizacija, 5. loša koordinacija bez komunikacije, 6. Alzheimerov simptom (zaborav povijesti spasenja), 7. taština i rivalitet, 8. egzistencijalna shizofrenija, 9. ogovaranje i zavjere, 10. karijerizam i oportunistički, 11. neosjetljivost za drugoga, 12. bolesni izraz lica, 13. posesivnost, 14. zatvoreni krugovi, 15. egocentričnost u težnji za vlašću. Ove grijehe možemo prepoznati u mikrogrupacijama i makrogrupacijama, kršćanskim i svjetovnim. U tim konstatacijama i analizama mnogi se mogu prepoznati. Moralni zahtjevi, napose zahtjevi evanđelja, nemaju dualistična značenja: za jedne vrijede, za druge ne; za jedne vrijede na jedan, za druge na drugi način; danas drugačije nego nekada.²

Europska komparativna analiza *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi* obrađuje neke društvene procese današnjice te njihove »vidljive i nevidljive proturječnosti«. Među njima nabraja »individualizaciju, pluralizaciju, modernizaciju, postmodernizaciju, tekuću modernizaciju, refleksivnu modernizaciju, relativizaciju, rizično društvo, globalizaciju... itd.«³ U nastavku rasprave dotaknut ćemo se samo nekih od spomenutih procesa. Dovoljno je građe za našu refleksiju.

2. Dileme Koncila

Drugi vatikanski koncil (1962. – 1965.) dotaknuo se *znakova vremena* ondašnjega svijeta (*signa temporum*; GS, 4; Mt 16,3).⁴

2 Usp. <http://w2.vatican.va/contents/francesco/it/speeches/2014/december/> (preuzeto 28. rujna 2015).

3 Josip BALOBAN – Krunoslav NIKODEM – Siniša ZRINŠČAK (ur.), *Vrednote u Hrvatskoj i Europi. Komparativna analiza*, Kršćanska sadašnjost – Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014., 5-6.

4 Pastoralna konstitucija Crkva u suvremenom svijetu (GS), 1965., 4; Bonaventura DUDA, *Koncilne teme ili misterij kršćanske egzistencije po II. vatikanskom koncilu*, Kršćanska sadašnjost,

Među njih ubraja kako pozitivne tako i negativne činjenice: postoje znaci Božje prisutnosti i znaci njegove odsutnosti. To je vrijeme kad je kršćanski zapad zahvatila sekularizacija dok se u istočnim područjima širio sekularizam. Znanost i tehnološki napredak hvalili su se svojom autonomijom i dostignućima (npr. let na Mjesec). Napetosti između političkih blokova, razvijenih i nerazvijenih, ostadoše neriješene. Nepovjerenje između religije i znanosti stoljećima je trovalo njihove odnose i istinski napredak. Koncil je učinio iskorak prema svijetu i svima unio tračak nade.

Današnje je vrijeme složenije od koncilskoga. Nije ovdje mjesto navoditi sve karakteristike prošlih vremena i današnjega vremena, još manje davati mjerodavne ocjene. Svijet ide prema svome ispunjenju, nazočnosti i dolasku Kristova kraljevstva (usp. GS, 39), kad bude »Bog sve u svemu« (1 Kor 15,28), dakle, od kozmogeneze do kristogeneze.⁵ Koncil navodi da smo svjedoci povijesnom razdoblju karakterističnom za čitav svijet, »društvenoj i kulturnoj preobrazbi svijeta« kao posljedici ljudskoga razuma i stvaralaštva, znanosti i tehničkih mogućnosti (GS, 4).

Neki opravdano govore o proročkom stavu Koncila koji nije samo konstatirao stanje nego je teološkom refleksijom otvorio nove perspektive: evanđeoske, dijaloške, ekumenske, razvojne, pastoralne.⁶ No previranja u pokoncilskoj Crkvi, zbog parcijalna razumijevanja teoloških premisa i društvenih zbivanja, vratila su Crkvu i društvo u nesigurnost u traganjima i odnosima. Upravo bi otvaranje perspektiva moralo osvjetliti našu refleksiju i gledišta.

Za nama je dioba svijeta na zapadni i istočni, na razvijeni i nerazvijeni svijet, na kapitalistički i socijalistički društveni sustav te države u razvoju. Težište događanja prenosi se na velika pučanstva i religije Istoka, njihove kulturne i religijske sustave, znanstveni i tehnološki potencijal (Kina, Indija, Japan, Brazil), na kontinente budućnosti koji su, trenutno, demografski potencijal čovječanstva

---

Zagreb, 1992., 248, 265.

5 Usp. djela Teilharda DE CHARDINA (1881. – 1955.): *Le Phénomène humaine* (1955.), *L'Apparition de l'homme* (1956.), *Le Milieu divin* (1957.), *L'Avenir de l'homme* (1959.) i dr.

6 Tomislav ŠAGI BUNIĆ, *Ali drugog puta nema. Uvod u misao Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.

(Afrika, Azija, Južna Amerika). U današnjem svijetu događa se ne samo mnogo pozitivnoga i negativnoga nego upravo kontradiktornoga, tako da katkada pozitivno dobiva konotaciju negativnoga, što nadilazi njegovu ambivalentnost. Primjer: globalizacija, o kojoj Koncil govori (GS, 55) kao o unifikaciji svijeta, ima nesumnjivo pozitivnu konotaciju, teološku osnovu i opravdanje. Jedinstvo svijeta, realizacija sveobuhvatnoga bratstva ljudske obitelji, naime, vodi Božji Duh svojim nacrtom spasenja. No u globaliziranome svijetu doživljavamo antagonizam društvenih, političkih, ekonomskih, kulturoloških, religijskih i drugih sustava koji predstavljaju izazov ne samo za čovječanstvo nego i za Crkvu te njezinu viziju svijeta, i u prihvaćanju i u interpretaciji ovih pojava.

2. Deskripcije nekih današnjih znakova vremena

Naše je vrijeme vrijeme suprotnosti i kontradiktornosti. Radi se o simptomatičnim područjima koja odražavaju kulturu današnjice. Ne ulazeći u sve njihove manifestacije, još manje u njihovu detaljniju analizu, nabrajamo neke od njih. U mnoštvu pitanja koja se dotiču Crkve i današnjice dotaknut ćemo se nekih pojava koje u današnjem svijetu imaju velik odjek. To su: 1. globalizacija, 2. relativizam i 3. demokratizacija.

a) Globalizacija

Globalizaciju navodimo kao prvu. Radi se o interakciji društvenih, kulturnih, medijskih, ekonomskih, političkih, znanstvenotehnoloških i drugih procesa s njihovim pozitivnim i negativnim posljedicama.⁷ Kontradiktornost (ambivalentnost) globalizacije očituje se na mnogim razinama. Možemo raspravljati o tome je li globalizacija plod razvoja društvenih i kulturnih promjena, novih sredstava i načina komunikacije, ili je pak unaprijed programirana promjena. Koncil konstatira da je mogućnost nove komunikacije (društvene, ekonomske, kulturne, medijske) stvorila među ljudima novu kulturu, nove odnose, pa i ovisnosti (GS, 5-6).

⁷ Usp. www.It.wikipedia.org/wiki/File:Wikimedia-logo.svg (preuzeto 2. ožujka 2015.).

Neki razumijevaju globalizaciju primarno kao društveni, politički i ekonomski proces. Drugi upozoravaju na to da takva globalizacija ne pridonosi razvoju koji bi bio kadar stvarno povezivati čovječanstvo na dubljoj razini. Izražavaju sumnju hoće li takav razvoj izdržati napetosti koje se stvaraju među povijesnim razlikama i antagonizmima među osobama, susjednim narodima, povijesnim, kulturnim i religijskim baštinama. Možda težimo globalizaciji koja uništava bogatstvo različitosti, koju su u različitim povijesnim uvjetima stvorile nekadašnje generacije. Realnost je često drugačija. Osoba gubi svoj identitet u masi, mali se narodi utapaju u multikulturnim sredinama; njihove kulture postaju endemične, jezici nestaju (UNESCO navodi: od 6700 svjetskih jezika polovica ih nestaje).⁸ Dokazi: engleski jezik postao je svjetski jezik komunikacije dok francuski iščezava; zapadna (američka) glazbena kultura širi se nekontroliranom brzinom, tehnički proizvodi s Istoka preplavili su svjetska tržišta, migracije stvaraju nove probleme itd. Neki opravdano govore o globalizaciji kao novoj dominaciji velikih nad malima, bogatih nad siromašnima, uglednih nad nepoznatima i jednostavnima. Dobrobiti i zastranjivanja plodovi su iste globalizacije.

Ne samo narodi (nacije, jezici, kulture) i njihove specifičnosti koje predstavljaju bogatstvo, nego i pojedinac ugroženi su u njihovu identitetu. Kolikogod naglašavamo čovjeka kao osobu, pojedinca, nerazdjeljiva (*in-dividuum*) u njegovoj ljudskoj naravi, dostojanstvu i pozivu, u globaliziranom svijetu postaje anonimna, brojka među milijardama, prepušten zaboravu. Autentična je globalizacija samo ona koja integrira sve dimenzije ljudskoga života, osobnoga i društvenog, materijalnih i duhovnih potreba. Jednom riječju: globalizacija globalizacije. Crkva upozorava na to da međunarodne i svjetske organizacije, koje su u službi svih naroda svijeta, moraju provjeriti razloge i ciljeve svoga postojanja te pronaći nove načine kako povezivati i ujedinjavati čovječanstvo.⁹

Što može i što je Crkva dužna ostvariti u tim uvjetima? U procesu globalizacije u prošlosti Crkva je imala bogato iskustvo. »Pođi-

8 Usp. www.umiranje.jezikov.si (preuzeto 28. veljače 2015.).

9 BENEDIKT XVI., *Enciclica Deus caritas est*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2005. (*Bog je ljubav*, KS, Zagreb, 2005., 28-30).

te po svem svijetu. Učite sve narode« (Mt 28,30). Kršćanstvo je od svojih početaka bilo globalna, svjetska religija: ista vjera, identični moralni zahtjevi, stvaranje kršćanskih zajednica, zajednički liturgijski i službeni jezik, kultura /zapadna, grčko-latinska/ koja je prodirala u svijest novih kultura nadošlih naroda s jedne strane, a s druge se i sama obogaćivala njihovim kulturama itd. U novije vrijeme Crkva zagovara da su jezici svih naroda jednakopravni u naviještanju evanđelja i liturgiji, da su koral i klasična (europska) glazba zajednička baština čovječanstva, da narodi imaju pravo unositi u religijsku kulturu elemente vlastite kulture i tome slično. Radi se o procesu inkulturacije. Crkvena globalizacija imala je značenje povezivanja koje apostol Pavao određuje: ista vjera i ufanje, sveobuhvatna ljubav, molitva istom Ocu, zajedništvo u molitvi i međusobna pomoć (usp. 2 Kor 4,13; Ef 4,5). Radi se o globalnim karakteristikama koje su i danas vidljive i prepoznatljive.

Iskustvo globalizacije u Crkvi može biti za razvoj današnjega svijeta i društva od velike važnosti. Pred očima imamo misijsko djelovanje Crkve u prošlosti. Osim pozitivnih pristupa – prilagođavanje kulturi plemenâ i narodâ, zalaganje za svestranu pomoć i razumijevanje potreba tih entiteta, katkada se s crkvene strane događalo kulturno i duhovno nasilje, a sa svjetovne povijesne nepravde, iskoristavanja i uski društveni interesi moćnih. Nadamo se da se danas ne ponavljaju iste pogreške. U duhu evanđelja Crkva danas širi globalizaciju jedinstva, ljubavi i solidarnosti u prihvaćanju različitosti. To i ništa drugo zadaća je svih svjetovnih institucija i razvojnih programa. Papa Pavao VI. u enciklici *Populorum progressio* (1967.) zalaže se za cjelovit (integralni) razvoj pojedinca i društva.¹⁰

b) *Relativizam i diktatura relativizma*

Relativizam, kako ga danas doživljavamo, plod je globalizirana i globalizirajućeg svijeta. Zahvatio je sva područja života, na poseban način područje ljudske spoznaje i etosa. U pitanju je prirodni moralni zakon, i to na temeljima antropološkog i etičkog ra-

¹⁰ PAOLO VI., *Enciclica Populorum progressio*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1967., 6-11.

zumijevanja. Njegov je izvor u filozofskim i misaonim tijekovima današnjih vremena. Tome je mnogo pridonio proces sekularizacije koji je zahvatio zapadni svijet u vrijeme znanstvenog i tehnološkog razvoja.¹¹

Kardinal Joseph Ratzinger u govoru pred konklavama (17. travnja 2005.) navodi kako misaoni valovi današnjice nose ladicu iz krajnosti u krajnost: »od marksizma u liberalizam sve do libertinizma, od kolektivismu u radikalni individualizam, od ateizma u nejasan religiozni misticizam, od agnosticizma u sinkretizam«. Zato nas »svaki nazorski vjetar nosi amo-tamo, što je općenito i priznato ponašanje našega vremena«. Tako se promiče »diktatura relativizma koja ne dopušta nešto konačno te kao posljednje mjerilo istine postavlja vlastito ja i njegove želje.«¹²

Relativizmu je tuđe svako argumentiranje, jednako i autoritet. I jedno i drugo odbacuje u prilog individualnoga mišljenja. Dijalog s relativizmom teško je uspostaviti. U riječima diktatura relativizma izražen je krajnji oblik relativizma koji ne dopušta nikome imati svoje mnijenje osim onoga kojega sugovornik zagovara, dakle nijekanje mogućnosti spoznaje i dijaloga.

Na području ljudske spoznaje relativizam se javlja kao odgovor na pitanje je li čovjek sposoban dokučiti najdublje tajne života – smisao i svrhu svega postojećega, početka i konačnoga cilja, smisao i obvezu moralnih načela. U mnoštvu odgovora na ova pitanja današnji je čovjek uvjeren da nema jednoznačne istine: svatko ima svoju istinu, koju smije zagovarati i širiti, a drugome je potrebno dopustiti njegovu istinu. Čovjek misli kako ljudski razum naprosto nije sposoban dokučiti istinu. Ovakav mentalitet u sebi je kontradiktoran: usprkos nesposobnosti, čovjek je sposoban doći barem do jedne istine, to je istina o nesposobnosti ljudskoga razuma! Samo posljednja konkluzija nije, dakle, pod upitnikom.

Osvrnimo se na povijesna zbivanja. U posljednjim se stoljećima nacrtano i sustavno narušavao odnos između religije i znanosti.

11 Adalbert REBIČ i dr.(ur.), *Splošni religijski leksikon* (prijevod s hrvatskog jezika), Modrijan, Ljubljana, 2007., 1099.

12 PAPEŽ FRANČIŠEK, *Homilije in govori*, Cerkevni dokumenti 111, Družina, Ljubljana, 2005., 10-11.

Taj je problem više ili manje prisutan u znanstvenim raspravama i još više u životnom ponašanju do danas. Koncil je pokušao odgovoriti na pitanje toga odnosa naglasivši autonomiju, a ne suprotnost, jedne i druge, religije i znanosti, ako obje poštuju zakon svoje spoznaje.¹³

Relativizam se proširio naročito na području religijske i moralne spoznaje. U svezi s prvom negira da je moguće spoznati Boga kao najviše biće i konačan cilj ljudskoga života. U vezi s drugom pita se postoji li jasno opredjeljenje između istine i laži (prijevare), dobra i zla. Relativizam tvrdi: na tim dvama područjima ne postoji (obvezujuća) istina, niti je ona čovjeku dostupna. Glavnu riječ ima čovjekova sloboda, koja se odlučuje na temelju subjektivna opredjeljenja (usp. VS, 32). Zaključak je jasan: čovjek uzalud traži istinu kao smisao života, kao motor koji sve pokreće, kao cilj prema kojemu mora usmjeravati svoj život.

Na ova pitanja suvremenoga svijeta osvrnuo se papa Ivan Pavao II. u enciklikama *Veritatis splendor* (1993.) i *Fides et ratio* (1999.).¹⁴ U enciklici *Veritatis splendor* izričito se bavi globalnim etičkim pitanjima, koja se dotiču individuuma i društva, dok u drugoj detaljnije obrađuje odnos između vjere i razuma. U njoj zagovara sposobnost ljudskoga razuma u traženju i otkrivanju istine. Materijalni objekt razuma jest istina koju moramo tražiti osobnim i zajedničkim naporima; našavši je, dužni smo prihvatiti njezinu obveznost. Povijest novijega doba svjedoči da se u 19. stoljeću nakon racionalizma javlja fideizam. Marksistička je ideologija zanijekala bilo kakvu vezu religije i razuma, osim njihovu suprotnost.

Problem relativizma se, naravno, *a fortiori* proširio na etičko područje, možda čak više nego na područje religioznosti. U pitanju su aksiomi spoznaje i ponašanja na moralnom području: što je dobro i što zlo, ne znamo niti možemo dokučiti. Svatko može autonomno zagovarati svoje mišljenje i ponašanje (usp. VS, 32). Moralni relativizam izražava se u individualizmu i subjektivizmu koji zagova-

13 Usp. GIOVANNI PAOLO II., *Enciclica Veritatis splendor /VS/*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1993., 36, 38.

14 GIOVANNI PAOLO II., *Enciclica Veritatis splendor /VS/*, Libreria Editrice Vaticana, 1992.; GIOVANNI PAOLO II., *Enciclica Fides et ratio* (FR), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1999.

ra osobnu slobodu, pravo na osobno mišljenje, negira pak istine i objektivne vrijednosti koje imaju ne samo funkciju spoznaje istine nego važnu ulogu u društvenim odnosima, dakle, u stvaranju odgovornog društvenog ponašanja. Posljedice su očekivane: svatko smije zagovarati svoje mišljenje, širiti vlastita pravila ponašanja. Tako dolazimo do prakse da ne postoji za sve obvezujuća istina kao zajedničko polazište, čime se uvodi praksa čovjeka protiv čovjeka, uvjerenje jednoga protiv uvjerenja drugoga. Radi se o dvojnoj negaciji: prvo, da nitko – ni Crkva, ni društvo ili pojedinac – nema pravo interpretirati moralni zakon; drugo, da na tom području ima svatko pravo širiti vlastito mišljenje (usp. VS, 4). Takve posljedice plod su jednostrana naglašavanja čovjekove slobode koja zatamnjuje objektivnu vrijednost vjerske i moralne istine. Dok s jedne strane neki naglašavaju autonomnost savjesti, s druge strane negiraju da je čovjek sposoban doći do istine, jer u njemu djeluju mnoge i različite nutarnje sile (usp. SV, 32-33). Ekstremni je model relativizma aksiom: zabranjeno je zabranjivati!

Enciklika *Fides et ratio* želi čovjeku vratiti vjeru: 1. da istina postoji, 2. da je razum sposoban – jednako na drugim područjima ljudske spoznaje, tako npr. u prirodnim i drugim humanističkim znanostima – upoznati i prihvatiti istinu. Tako se u novije vrijeme Crkva manifestira kao najrevniji zagovornik bilo vjerske i moralne bilo opće znanstvene istine do koje čovjek može doći svojim razumom i spoznajom.

Papa Benedikt XVI. za vrijeme je posjeta Sveučilištu u Regensburgu u rodnoj Bavarskoj (12. rujna 2006.) u govoru akademskim vlastima duhovito napomenuo da je jedan između njihovih profesora rekao: »Na našem univerzitetu događa se nešto posebno: dva fakulteta bave se nečim, što uopće ne postoji – Bog!«¹⁵ Tema je iz akademskih krugova prešla u svakodnevnu egzistenciju čovjeka koji pitanje religije danas ostavlja na sporednom kolosijeku. Proces sekularizacije pridonio je tome da je pitanje religije za suvremenoga čovjeka, koji se bavi tolikim drugim pitanjima, potonulo u zaborav.

15 BENEDIKT XVI., *Apostolsko potovanje na Bavarsko – 2006*, Cerkevni dokumenti 114, Družina, Ljubljana, 2006., 6.

No vječna preokupacija čovjeka ostaje: postoji li Bog, što radi, kako se objavljuje, kakvo mjesto ima u našem životu itd.

Postoji, dakle, analogija između božanskog razuma i naše spoznaje. Ako je prvi, božanski razum, logičan i razuman, onda je i mogućnost naše spoznaje logična i otvorena. Ako drugu, ljudsku spoznaju, nijećemo, negiramo i božansku. To se dotiče kako vjerskih istina tako i etičkih načela.

c) Proces demokratizacije

Proces demokratizacije jedan je od najstarijih društvenih procesa. Prva Crkva prihvatila je u duhu evanđelja drukčije odnose među ljudima od tada važećih. No tijekom vremena prihvatila je model odnosa i navike feudalnog društva i njegovih struktura. Možemo ih slijediti čak i u liturgijskim činima sve do naših vremena.

Preskočimo stoljeća cezaropapizma. Koncil je u tome učinio velik iskorak u razvoju novog mentaliteta na osnovi antropoloških i teoloških stavova, koji su prihvaćeni u teološkim diskursima, crkvenim zakonima i pastoralnoj praksi (biskupska sinoda, župska pastoralna vijeća, međusobni odnosi i sl.).

Na antropološkoj razini demokracija je osnovana na jednakosti svih ljudi na temelju ljudskog dostojanstva i poziva koje čovjek otkriva, štiti i promiče. Na teološkoj razini demokracija je utemeljena u čovjeku kao slici Božjoj, obdarenom dostojanstvom i pozivom da u životu i u vječnosti živi u zajedništvu sa svojim Bogom i pozvanima. Koncil je u tom pogledu učinio velik iskorak kad je, s jedne strane, dao priznanje svjetskim udrugama (Ujedinjenim narodima) i ustavnim zakonima državâ svijeta, koje promiču dostojanstvo, prava i odgovornosti osobe. S druge pak strane, teološkom refleksijom pridonio je dubljem razumijevanju demokracije. Ako već društveni zakoni prihvaćaju ljudsku različitost, bogatstvo, prava i dužnosti, Božji zakoni govore da je čovjek obdaren Božjim darovima, karizmama, koje prima za osobni duhovni razvoj i razvoj društva. Čovjek je, naime, primio darove Duha Svetoga koji ga vodi iznutra, ako mu čovjek otvara svoj duh i savjest, dušu i srce.

Ako se u svijetu i njegovim društvenim strukturama u ime demokracije često vodi boj za prevlast, u teološkom je pogledu demokracija plod uvjerenja da čovjek može svojim bićem pridonijeti boljitku društva time da je poslušan Duhu Svetomu kojeg otkriva bilo u svojoj svijesti bilo u drugima i njihovim darovima. Ono što nas povezuje nije ljudska institucija ili udruga nego Duh Sveti. Taj Duh vodi svakog čovjeka od početka njegove egzistencije, preko odgoja i prihvaćanja životnih zadaća.

Autentičnoj demokraciji tuđe su mnoge društvene prakse: prevlast moćnijih nad malima i nemoćnima, preglasavanje bez obzira na istinu, što se često događa u institucijama demokratskih država. To se jednako događa kad državljani ne prihvaćaju prava koja im pripadaju, mogućnosti koje im se pružaju, kad utišaju glas Duha kojim su obdareni, koji ih nagovara da preuzmu odgovornosti u Crkvi i društvu. Duh rasvjetljuje i vodi čovjeka kad se u molitvi preporuča njegovu djelovanju, milosti i darovima, kad u molitvu uključuje sve ljude, naročito one koji vode brigu za dobro društva i Crkve.

Prihvaćanje načela demokracije veoma je razgranato. Obuhvaća svijest da smo na različite načine svi obdareni darovima Duha koje otvoreno i sa zahvalnošću prihvaćamo, prepoznajemo ih u drugima te ih podupiremo, prihvaćamo zadaće koje nam drugi povjeravaju u društvu i Crkvi. Ako tako shvaćamo demokraciju, mogli bismo kao kršćani drugima i društvu pokazati da je čovjekova značajka i bogatstvo živjeti iz nutrine, slušati glas savjesti i vlastita uvjerenja, stečenog u refleksiji te iskrenom traženju istine i dobra. Tako radeći u društvenim bi zbivanjima bilo manje antagonizama i previranja među političkim strankama i drugim uvjerenjima, a više sudjelovanja i priznanja da netko dobro misli i radi.

U enciklici *Populorum progressio* (1967.) papa Pavao VI. progovorio je o takozvanom »zatvorenom humanizmu, koji ima značajne antihumanizma.«¹⁶ Taj humanizam izričito se zatvara pred transcendencijom. Čovjeku onemogućava razvijati se u skladu sa svojim uvjerenjem, nutarnjim glasom, jer postavlja granice njegovoj misli i djelima. Nekada je bilo rečeno: nema Boga jer ne smije postojati

16 PAOLO VI., *Enciclica Populorum progressio*, 1967., 42.

ti. Danas pak društvo postavlja granice čovjekovoj misli i slobodi, darovima Duha koji u njemu djeluju. Ideologije 19. i 20. stoljeća – marksizam, fašizam i nacizam – bile su primjeri takvog »antihumanizma«. Tim trima neki danas dodaju i četvrtu ideologiju – relativizam i demokraciju, prevlast društva nad pojedincem i njegovom nutarnjom slobodom.

Demokracija koja nije otvorena novim nadahnućima, nepredvidljivim ljudskim spoznajama, koja je slijepa za ljudske refleksije i zatvorena za njihovu integraciju u cjelokupnu spoznaju čovječanstva, nema značaja istinskoga humanizma i demokracije.

Crkva se nalazi pred velikim izazovima kako pokazati svijetu evanđeoski i kršćanski model demokracije. Svojim naukom i primjerom može pridonijeti svijetu nešto novoga, uistinu humanoga. Mnogi Crkvi osporavaju da je kadra to uraditi kada npr. ne valorizira statističke metode (glasa većine) kao važeće za zakonodavstvo i ljudske odnose, kad odbacuje abortus, kontracepciju i razvod braka, kada se protivi vjenčanju istospolnih partnera, negira primanje sakramenata ponovo sklopljenim brakovima, zagovara celibat i slično.

Uzor je autentične demokracije prva Crkva koja se u molitvi pripremala na dolazak Duha Svetoga, koja je u molitvi očekivala da će joj Duh Sveti dati prosvjetljenje da odabere Matiju kao apostola umjesto Jude (usp. Dj 1,24-26). To potvrđuje Koncil kad govori da su svi kršćenici obdareni darovima Duha koje moraju staviti u službu drugoga i zajednice, da je Duh prisutan u svakom čovjeku koji dopušta da ga vodi nutarnja snaga Duha koja djeluje po njegovoj savjesti i traženju istine i dobra.

Životna praksa često je drugačija. Često niječemo da je načelo čovjekova mišljenja i odluka njegova savjest, a ne mišljenje većine ili javno mnijenje. Socijalistički zakoni govorili su o religiji kao privatnom, zasebnom uvjerenju pojedinca kojemu nema mjesta u javnosti. Danas se takvo mišljenje širi na zajednicu ljudi drukčijega mišljenja i uvjerenja.

3. Umjesto zaključka

Koncil je u *Pastoralnoj konstituciji* pokazao put kako Crkva živi u svijetu i za svijet, ne izvan ili pored njega, prateći čovjeka koji je »put Crkve«. ¹⁷ Crkva prati čovjeka u osobnom, obiteljskom i društvenom životu. U nastavku nabraja njezin doprinos razumijevanju i etičkom stavu prema radu, znanstvenom i tehničkom razvoju, kulturi, gospodarstvu, politici, međunarodnim odnosima, radu za mir.

1. Najvažniji stav koji Crkva mora prihvatiti jest da živi *u svijetu i za svijet*. Imajući pred očima poslijeratne prilike u kojima je bila sama na rubu društvenih zbivanja – u školstvu, kulturi, javnome životu – postavljamo tezu da je njezina prisutnost u društvu i doprinos izgradnji društva zanemariv. Mogla je s mučenicima dijeliti svijest da na drugi način doprinosi razvoju društva svojom patnjom, molitvom i nenametljivom prisutnošću. U novim prilikama nema razloga zbog kojih ne bi stupila u otvoren dijalog sa svijetom. Čitava je Crkva, ne samo hijerarhija nego narod Božji, obdarena Božjim darovima i ljudskim pravima.

U zoru novih prilika, na koje ni društvo ni Crkva nisu bili dovoljno pripremljeni, nemamo jasnih ideja što od nas traže Bog, narod i Crkva. Živeći u hermetički zatvorenom svijetu tek smo naslućivali što se događa u svijetu oko nas. Nakon novih prilika, istina je, religija i Crkva doživjele su svoju »revitalizaciju«¹⁸ u odnosu na prijašnje prilike: veću slobodu državljana, prisutnost vjernika u društvu, katoličke udruge, odgovornost u Crkvi i njezinim strukturama, udio u traganjima svijeta s jedne strane, a individualizaciju religije s druge.

2. Kritičke primjedbe i stavovi – Prva je primjedba kako se nekada i do dana današnjega Crkva, više ili manje, bavila unutarnjim, crkvenim pitanjima: liturgijom, katehezom, duhovnim odgojem, financijskim i denacionalizacijskim pitanjima, pravima vjernika (Crkve) u društvu i sl. Pitanje prisutnosti Crkve u svijetu i za svijet, nove evangelizacije, statusa mnogih vjernika koji su napustili vjeru

17 GIOVANNI PAOLO II., *Enciclica Redemptor hominis*, Libreria Editrice Vaticana, Citta del Vaticano, 1979., 12.

18 Josip BALOBAN i dr., *Vrednote u Hrvatskoj i Europi*, 5-12.

i Crkvu, pastoralne brige za udaljene i sezonske vjernike ostalo je na sporednom kolosijeku.

Druga je primjedba: nešto slično možemo reći o dijalogu sa svim slojevima društva, pojedinaca i zajednica, koji su ili nisu (više) članovi Crkve. Ako možemo izraziti priznanje onima koji su se trsili oko ekumenskog dijaloga i za rezultate na svjetskoj i nacionalnoj razini (prednjače neke europske crkvene strukture, biskupske konferencije, privatne inicijative), ne možemo to reći o odnosima među još uvijek zaraćenim stranama na našim prostorima (zbog povijesnih, ideoloških i /poslije/ratnih zločina i krivica).

3. Globalizacija je kao svjetska pojava na određenim društvenim, političkim, kulturnim, znanstvenim i gospodarskim razinama tek vanjski vid toga procesa. Osjećamo da je potrebno toj pojavi dati cjelovitiju dimenziju: ljudsku, antropološku, duhovnu i religioznu, pa i ekleziološku. Evo *kairósa* i zadaće Crkve koja u tome ima nezamjenjivu ulogu. Sve su to tek vanjski vidovi pojave.

Postoji i drugi vid globalizacije – nutarnji. Događa se u čovjeku kao osobi, koja u traženju osobnoga razvoja te razvoja zajednice (obitelji, naroda, sustava) dostiže samo globalizaciju ili integraciju različitosti u svome mišljenju, odlukama i radu. Taj vid globalizacije moguće je prenijeti na razne razine: naroda i njegove povijesti, idejne i kulturne baštine, religiozne ili svjetonazorske razine. Janko Kos (1996.), slovenski književni povjesničar i akademik, postavlja tezu da se povijest razvija na vertikalnoj i horizontalnog razini: prva iz puka stvara narod i naciju, druga oblikuje narod i pojedinca unutar njega samoga.¹⁹ U takvoj globalizaciji imaju svoj prostor općeljudske i kršćanske vrijednosti. One su različite, ne ponavljaju jedna drugu nego stvaraju nov prostor i nove načine dijaloga, međusobna obogaćivanja. Kao primjer: umjetnik ne želi imitirati svoga učitelja i uzor nego želi dati osobni doprinos nekoj umjetnosti. Tako je na svim razinama – pojedinaca i zajednice.

Nešto slično možemo kazati i za drugu i treću pojavu (fenomen, dakako i izazov) koje smo spomenuli – relativizam i demokraciju: u

¹⁹ Janko KOS, *Duhovna zgodovina Slovencev*, Slovenska Matica, Ljubljana, 1996.

prvome primjeru kritičkim odnosom prema relativizmu, u drugome (demokraciji) kao mogućnosti doprinosa njezinoj afirmaciji.

Koncil (GS) u promjenama tadašnjeg vremena vidi Božju Providnost koja vodi svijet prema njegovoj nadopuni i dovršetku. U svjetlu vjere možemo i danas razlučivati znakove vremena (*signa temporum*) u razvoju svijeta i zadaćama Crkve. Duh Božji ne napušta svijet i čovjek nad kojima bdije od početka stvorenja (usp. Knjiga Postanka 1), ni Crkvu kojoj je obećao svoju nazočnost do kraja svijeta (Mt 28,20). Njegovu prisutnost i djelovanje moramo neprestano otkrivati.

FUNDAMENTAL CULTURAL CHARACTERISTICS OF OUR TIMES

Summary

The author presents some of the characteristics of the culture of our times: globalization, relativism, the dictatorship of relativism and the democracy. These are considered as sign of times, the recognition of which was one of the Council's concerns (GS 4). The Council mentioned that the Church must study the sign of times in the light of the Gospel, and to recognize in them the presence of the God's plan of salvation or its absence. Certain traits bring us closer to the plan of salvation, like globalization and democratization, while others make the distance grow, like relativism, and the dictatorship of relativism. Following the Council, the Popes, in particular John Paul 2nd and Benedict 16th warn of different dimensions of those particular signs, in order to discern them properly and include them in our pastoral commitments.

Key words: sign of times, globalization, relativism, democracy.